

הצעת פתרון- בחינת הבגרות בהיסטוריה (שאלון ב')

חורף 2014- שאלון 022116, 221

הצעת פתרון הבחינה בהיסטוריה נכתבה על-ידי צוות מורי האזרחות בבתי הספר של קידום

הפתרונות המופיעים בהצעת פתרון זו מובאים בתמצות בלבד. יש לפרט ולהרחיב כל אחד מהם בהתאם לדרישות הבחינה.

שאלה מספר 1:

א. העיקרון המופיע בקטע הוא תורת הגזע: בקטע מודגשת העליונות של הגזע הארי על פני הסלאבי הנחות מבחינה ביולוגית, וגזעית. ייעודם של הסלאבים ע"פ הקטע הוא להיות עבדים, משרתם של גזע האדונים ואם הם לא מסוגלים למלא את ייעודם אזי דינם הוא מוות.

ב. צעדים במסגרת הסדר החדש:

- העסקת מילוני סלאבים בעבודות כפיה במפעלי המלחמה ובבניית תשתיות אזרחיות (מופיע בקטע)
- מבצע המתת חסד
- יצירת מדרג שליטה בהתאם למוצא של העם הנשלט
- החרמת רכוש, חומרי גלם ואוצרות מהעמים הכבושים.

שאלה מספר 2:

א. הגורמים לעליית הנאצים לשלטון בגרמניה:

תוצאות מלחמת העולם הראשונה- משבר כלכלי-חברתי בעקבות המלחמה – גרמניה ניזוקה מאד בשל המלחמה ותוצאותיה. בנוסף לגרעון העצום בשל עלות המלחמה, היא נאלצה לשלם פיצויים כבדים בכסף ובחומרי גלם למדינות המנצחות ובנוסף היה עליה לוותר על שטחים תעשייתיים כדוגמת חבל הסאר. המשבר הכלכלי כלל בין השאר, שיעורי אבטלה גבוהים, שחיקת ערך המטבע ופגיעה קשה במעמד הבינוני. מיליוני החיילים התקשו להשתלב בכלכלה ובחברה וכך גבר אי האמון של הציבור במשטר הדמוקרטי שזוהה כגורם המרכזי להיווצרות המשברים וכחוסר יכולת של ממש להתמודד עימם.

חולשתה של רפובליקת ויימאר – חוקת "רפובליקת ווימאר" הדמוקרטית לא הגבילה באופן מהותי את קיומן ו/או את פעילותן של תנועות קיצוניות בגרמניה ובהן המפלגה הנאצית.

פעילות המפלגה הנאצית

נוכחותה היתה מרשימה ברחבי המדינה : היא הקימה ארגונים שונים כמו ה-S.A., ה-S.S. והנוער ההיטלראי – כל הגופים הללו הפיצו את התעמולה הנאצית באמצעות אסיפות, הפגנות, מצעדים וסמלים. כך נעשו מספר נסיונות הפיכה מכלל הקצוות הקשת הפוליטית. אלה העידו על אי שביעות רצון כללית ממשטר זה. גדודי צבא שגילו נאמנות למשטר הקיסרי מחד, ופעילים קומוניסטים שניסו לבצע הפיכה קומוניסטית – כל אלה ניסו, כל אחד בדרכו, למוטט את המשטר הדמוקרטי ללא הצלחה. בשנת 1923 ניסה היטלר לבצע נסיון הפיכה. הוא ביקש להשתלט על מינכן, מדינת בוואריה ולאחר מכן על גרמניה כולה. המרד אומנם נכשל, אך חיזק את מעמדו של היטלר בפוליטיקה הגרמנית והחליש עוד יותר את הלגיטימיות של הדמוקרטיה בגרמניה.

ב. הפעולות לחיסול הדמוקרטיה:

- **שרפת הרייכסטאג ופרסום "צו חירום להגנת העם והמדינה"**
בגרמניה פורסמו צווי חירום אנטי דמוקרטיים כדוגמת "הצו להגנת העם והמדינה" אשר פגע בחירויות הפרט וזכויותיו. צו זה הטיל מגבלות על חופש הדיעה ועל חופש העיתונות. בעקבות פרסום הצו החל היטלר להצר (להגביל) את הפעילות של המפלגה הקומוניסטית ושל המפלגה הסוציאל-דמוקרטית.
- **חוקת "חוק ההסמכה"** – בעקבות התחזקות המפלגה הנאצית בבחירות מרץ 1933, הצליחה המפלגה הנאצית להעביר את חוק ההסמכה בפרלמנט. **חוק זה העניק לממשלה, כלומר להיטלר, את הזכות הבלעדית לחוקק חוקים – זכות שהיתה שמורה ברפובליקה לפרלמנט בלבד. כך הפקיע את סמכויות הפרלמנט והותיר אותו ואת חוקת ויימאר ריקים מתוכן. היטלר ביטל עיקרון חשוב בדמוקרטיה – הפרדת רשויות בדרך ליצור משטר טוטליטרי בו ירוכזו מירב הסמכויות בידי מנהיג אחד. החוק הפך את גרמניה לדיקטטורה חוקית.**
- **איחוד משרת הקנצלר והנשיא בידי היטלר** – לאחר מותו של הנשיא הינדנבורג, החליט היטלר לבטל את הבחירות למשרת הנשיאות ולרכז את כל הסמכויות השלטוניות. הוא הכריז על עצמו "הרייכספיהרר" כלומר, הקנצלר, הנשיא והמפקד העליון שלכוחות הצבא. מפקדי הצבא וחייליו נשבעו לו אמונים וכך היטלר הפך להיות הפיהרר – המנהיג הדומיננטי הבלתי מעורער, המרכז בידין את כלל הסמכויות במדינה.

- **ביטול הפדרציה הגרמנית** – במסגרת תהליך האחדה, ביטל היטלר את הפדרציה בגרמניה שאפיינה את רפובליקת ויימאר. הוא ביטל את הפרלמנטים האוטונומיים המקומיים בכל מדינה בגרמניה ומינה בכל אחת מהן מושלים מטעמו. בדרך זו הבטיח היטלר את השלטון הריכוזי של הנאצים במדינות גרמניה.
- **פיזור האיגודים המקצועיים** – היטלר ביקש לנטרל את עוצמתם הפוליטית של ועדי העובדים ולרכז את כלל הפועלים תחת פיקוח המפלגה. לשם כך, ביטל היטלר את פעילותם החוקית של האיגודים המקצועיים, והקים במקומם את "חזית העבודה הגרמנית" – איגוד בראשותו של היטלר עצמו אשר ייצג את כלל הפועלים בגרמניה וקבע עבורם את תנאי עבודתם (כל זאת כמובן תוך איסור על הכרזת שביתה מכל סוג שהיא).
- **הוצאתן מחוץ לחוק של המפלגות הפוליטיות** – היטלר חוקק חוק שביטל את קיומן החוקי של המפלגות הפוליטיות בפרלמנט. בדרך זו הפכה המפלגה הנאצית למסגרת הפוליטית החוקית היחידה במדינה. היטלר הפר עקרונות חשובים בדמוקרטיה – חופש הדיעה וחופש ההתאגדות וכך הפך אתגרמניה למדינה עם סממנים טוטליטריים בה המפלגה היחידה והמנהיג הופכים למקבלי ההחלטות היחידים במדינה.

שאלה מספר 3:

א. **הסיבות להקמת הגטאות:**

סיבות מוצהרות:

השלטונות הנאציים העלו נימוקים שונים להקמתם של הגטאות, שהיו למעשה חלק מהתעמולה נאצית:

- להגן על היהודים מפני האוכלוסייה הפולנית העויינת.
- למנוע ספסרות במוצרי מזון, כלומר למנוע תופעה של מכירת מזון בסיסיים במחירים מופקעים.
- לחסום הפצת מגיפות מדבקות שמקורן ביהודים ולשמור על מצב סניטרי תקין בפולין.
- לשים קץ לנסיגות ההפצה של ידיעות פוליטיות חתרניות מצד היהודים.

הסברים להקמת הגטאות / סיבות לא מוצהרות / סמויות:

- הגורם האידיאולוגי – באמצעות הגטו מימשו הנאצים את תורת הגזע והאנטישמיות שבאידיאולוגיה מאחר והגטו יצר בידוד של היהודים הפרדה ברורה בינם לבין הגזע הסלאבי. היהודים נותקו מהעולם החיצון והיו שבויים בידי הנאצים בתנאי קיום בלתי אנושיים.

- בנוסף, באמצעות הגטו ניתן היה לפקח על היהודים כדי לאפשר בשלב מאוחר יותר ביצוע יעיל ומהיר של פתרונות שונים בנוגע אליהם – גורם בירוקרטי.
- הגטאות שימשו כאמצעי הכחדה בלתי ישיר (עקיף) של היהודים. הנאצים רצו לחסל פיזית את היהודים על-ידי מניעת אמצעי קיום בסיסיים כמו תרופות, רעב, ועבודות כפייה מפרכות, כאשר ברור היה כי תנאים אלו יביאו לגסיסתם האיטית של היהודים לסבלם ולמותם. התנאים הבלתי אנושיים בגטו היוו עדות לכוונות הנאצים בגוויעתם של היהודים.
- ריכוז היהודים בערים הגדולות, תוך פיקוחם של היודנראטים, יאפשר לנצלם בעילות רבה לעבודות כפייה למען צרכי המלחמה המיידיים וצרכי הרייך. היהודים הועסקו בעבודות כפיה שהתישו אותם פיזית ורוחנית.

ב. המטרות הנאציות בהקמת היודנראטים:

- הנאצים ביקשו להקים נציגות יהודית מוכרת ומוסמכת הנושאת באחריות אישית לביצועה של המדיניות הנאצית ועל-ידי כך חסכו הנאצים בכוח אדם וייעלו את דרכי השליטה שלהם ביהודים.
- הנאצים ביקשו לצמצם את החיכוך שלהם עם היהודים בהתאם לאידיאולוגיה הנאצית, כלומר הפרדה בין גזעים לא רק בינם לבין יהודים אלא גם בין פולנים (סלאבים) לבין יהודים.
- הנאצים ביקשו שהזעם והמרירות של היהודים כתוצאה מהתנאים הקשים בגטאות יופנו אל היודנראטים ולא אל הגרמנים.

דרכי הסיוע של היודנראטים ליהודים:

- **ארגון עזרה רפואית** – היודנראטים השתדלו כמיטב יכולתם להרחיב את שרותי הרפואה על-ידי הברחת תרופות והקמת קופות חולים ומרכזים רפואיים, אבל הם לא יכלו להושיע לנוכח התפשטות של מגפות בגטאות.
- **הם הפעילו תושייה רבה אלתור באמצעות פתרונות למצוקת הציוד והמזון המועט שהנאצים היקצו** – למשל בגטו ווילנה הם הקימו בית חרושת ליצור קמח ועמילן מקליפות תפוחי אדמה, סבון מעצמות סוסים וסירופ וסוכריות מתפוחי אדמה. בנוסף, הם פעלו להקמת בתי יתומים, מטבחים ציבוריים ובתי תמחויי שסיפקו ארוחות לילדים יתומים ולאילו שהוריהם גורשו למחנות עבודה. מדיניות ההרעבה של הנאצים הביאה את היודנראטים לתת יד להברחת מזון לגטו. בוורשה הודה ראש היודנראט צירנאקוב כי 80% מכלל צרכי הגטו – מקורו בהברחה.

- **שתדלנות ותושייה אל מול המפקדים הנאצים** – לעיתים קרובות פנו ראשי היודנראטים אל השלטונות הגרמניים בבקשה להפחית את הקנסות, לבטל את הגזירות ולהגדיל את הקצבת המזון. לא פעם נאלצו היודנראטים לאסוף את כספי הקנסות מעשירי הגטו ונאלצו בתמורה לשחררם מעבודות כפיה. במדיניות זו העלו היודנראטים את זעמם של שאר תושבי הגטו.
- **הם עשו מאמצים רבים להביא לפרנסה בקרב תושבי הגטו ושיכנעו את הגרמנים להקים בגטאות מפעלי ייצור כתרומה למאמץ המלחמתי.**
- **פעילות דתית תרבותית** – היודנראטים אפשרו ואפילו יזמו פעילויות מגוונות שבדרך כלל נאסרו על-ידי הנאצים. הם אפשרו למשל קיום תפילה בציבור, פעולות של תזמורת ותיאטרון, מבלי שקיבלו אישור מהנאצים.

שאלה מספר 4:

א. מדוע נשמעה הקריאה למרד דווקא בשנים 1942-1943:

על פי הקטע תהליך הרצח ההמוני היה אז בעיצומו והיהודים החלו להבין כי תכניתם של הנאצים היא לחסל את כלל יהדות אירופה
מטרות המורדים על פי הקטע: התנגדות לאקציות, להיזכר בדפי ההיסטוריה כגיבורים.
מטרה שאינה רשומה בקטע: להציל חלק מהיהודים.

ב. **המורדים היו חברי תנועות הנוער:** הם היו יסוד מלוכד עוד לפני המלחמה והתלכדו מאד במהלכה. הם המשיכו לנתח ולחיות את המציאות על-פי תפיסותיהם הרעיוניות והתרבותיות ולא יישרו קו עם החשיבה הרציונלית של המבוגרים והיודנראטים. יתרה מזו, הם האמינו באידיאולוגיות מהפכניות אשר שאפו לשנות את החברה ולכן הם מחו והתעמתו עם המבוגרים שנתפסו בעיניהם כמשלים את עצמם באמצעות אסטרטגיית "עבודה כהצלה". חברי תנועות הנוער הבינו שאין דרך חלופית ולכן הם היו הראשונים ליטול את נס המרד, לקבל עליהם את עול האחריות לפעול בשם כלל תושבי הגטו תוך סיכון התושבים במוות והכל בשם הרעיונות בהם הם האמינו.

- היה זה המרד העירוני הראשון מקרב כלל המרידות בגטאות.
- המרד נמשך זמן רב יחסית – 27 יום.
- היקף התמיכה: כלל האוכלוסייה, 60,000 איש, תמכה במורדים והסתתרה בבונקרים כחלק ממאמץ ההתנגדות הכולל. היתה זו הפעם הראשונה שבה היה שיתוף פעולה מלא בין עשרות אלפי תושבי הגטו ללוחמים.
- ההכנות למרד נערכו חודשים רבים מראש והן כללו הכנת בונקרים תת קרקעיים, הכנת מזון ושתייה לחודשים ארוכים, הכנת תרופות, יצירת פתחי אוורור וחיבור קווי חשמל וצינורות מים.
- המורדים הצליחו לרתק כוחות גרמניים גדולים – 2000 חיילים כולל טנקים, עד שהוחלט להעלות באש ולפוצץ את בתי הגטו. רק אז נכנעו אחרוני התושבים והנאצים החליטו לשרוף את בית הכנסת הגדול בוורשה.
- המרד היהודי זכה להוקרת כבוד בלתי רגילה בקרב המחתרת הפולנית, אשר סירבה עד אז לשתף פעולה עם הכוחות היהודיים. העיתונות המחתרית הפולנית שאבה השראה מהמרד היהודי ותוך זמן לא רב, מרדה המחתרת הפולנית כנגד הכוחות הנאציים בוורשה.

שאלה מספר 5:

- א. הגורמים שהשפיעו על יחס התושבים המקומיים אל היהודים:
- מסורת אנטישמית (מסורת גזענית)
 - דרגת הכיבוש הגרמני / פחד מפני הגרמנים
 - זיהוי יהודים עם הקומוניזם –
 - מצוקה בשל המלחמה
 - חמדנות לרכוש היהודי
- ב. דפוסי יחס שונים של האוכלוסייה כלפי היהודים
- "הרוב הדומם" – המניע – חשש מפני הגרמנים (ענישה קולקטיבית)
 - משתפי פעולה. – המניע – מסורת אנטישמית או חמדנות לרכוש יהודי או זיהוי היהודים כקומוניסטים
 - מעטים שהסתכנו לעזור ולהציל. – מניע הומני- עזרא לאדם במצוקה, יחסי שכנות, מניע דתי, חינוך לערכים אנושיים- אי קיומה של מסורת אנטישמית.

שאלה מספר 6:

- א. **הקשר בין תחילת ההרג ההמוני של היהודים למלחמה בברית-המועצות**
- **גורם אידיאולוגי – המשטר הנאצי** ראה במלחמה בברית-המועצות כמאבק אידיאולוגי – כלומר מאבק כנגד השקפת עולם המנוגדת לזו שבה האמינו הנאצים וככזו המהווה סכנה לכלל המין האנושי. לכן, ביקשו הנאצים למוטט את המשטר הקומוניסטי אשר שאף להתפשטות וזאת באמצעות מסע צלב – מסע הכחדה. בעיני היטלר, נתפסו היהודים כמייסדיה (קארל מרכס – הוגה רעיון הקומוניזם) וכמוביליה (טרוצקי – מפקד הצבא האדום) של המשטר הקומוניסטי המאיים. לכן, על מנת לעקור משטר זה מן השורש יש לחסל את יהדות ברית-המועצות.
 - **גורם פונקציונאלי – אל היחידות הקרביות שפלו לברית-המועצות במסגרת מבצע ברברוסה** נלוו ארבע יחידות גדולות של ה-S.S שנקראו בשם עוצבות המבצע. עוצבות אלו הוכנו מראש לתפקידם וקיבלו הנחיה מפורשת להשמיד את היהודים בברית-המועצות באזור פעילותן, כחלק מתפקידם לטהר את שטחי הכיבוש מאויבים אידיאולוגיים שבאוכלוסייה האזרחית (יהודים וקומוניסטים). עוצבות המבצע הופעלו אמנם כבר בסיפוחה של אוסטריה טרם המלחמה ובמערכה על פולין אולם, בשונה ממבצע ברברוסה, הן הופעלו לתקופה קצרה בלבד והיוו חלק מן הפיקוד הצבאי וזאת לעומת פרק הזמן הבלתי מוגבל של יחידות אלו בברית-המועצות והעובדה שבמבצע ברברוסה היו יחידות אלה כפופות ל-S.S.
 - **גורם נסיבתי – בניגוד לשני טיעונים הראשונים שהוצגו בסעיפים הקודמים, החל הפתרון הסופי בברית-המועצות כתולדה של תהליכים מקומיים בהתחשב בנסיבות בהן פעלו יחידות עוצבות המבצע בברית-המועצות:** כלומר, על-פי גישה זו לא ניתנה ליחידות עוצבות המבצע בברית-המועצות הוראה מפורשת להתחיל בהשמדה יהדות ברית-המועצות, אלא ההשמדה החלה כפתרון יזום של המפקדים במקום כתוצאה מהריחוק הגיאוגרפי מגרמניה והמצוקה בה נתקלו יחידות אלו עם היוספן של מיליונים של יהודים תחת אחריותם. מכיוון שרעיון של הגירה או סגירה המונית בגטאות לא היה רלוונטי, בשל מצוקת המלחמה וגודלן של הקהילות היהודיות, עלה רעיון ההשמדה באמצעות בורות ירי בקרב אחד המפקדים כפתרון למצוקה זו. מבצע ההשמדה זה התגלגל כמו כדור שלג בקרב יחידות עוצבות המבצע ורק לאחר מכן הוא קיבל אישור רשמי מן השלטונות בברלין.

ב. להלן המניעים המרכזיים הביאו להתגייסות היהודים לצבאות בעלות הברית

- פטריוטיות- נאמנות למדינה בה חיו היהודים. היהודים שחיו במדינות השונות ביקשו לבטא את נאמנותם למדינה בה הם חיו באמצעות התגייסות לצבא וסיוע בהגנת המולדת.
- נסיון לסייע לאחיהם בני העם היהודי אשר נרדפו ע"י הצורר הנאצי בכל תקופת המלחמה. המתגייסים היהודים ביקשו לפגוע בצבאות מדינות הציר ולסייע ליהודים ששרדו בשטחי אירופה.
- הלוחמים ביקשו ליצור קשר עם היהודים בארצות הכבושות (הצנחנים היהודיים) לחזק את גאווותם ולעודדם להתארגן לקראת מרד בנאצים.
- בארצות מסויימות חלה חובת גיוס על כלל האזרחים.
- היו יהודים שביקשו ליצור גרעין של צבא עברי בא"י ולכן התגייסו לבריגדה היהודית על מנת לצבור נסיון קרבי.

שאלה מספר 7:

א. על פי המפה המאבק היה בתחומים הצבאי.

מטרות המאבק הצבאי :

- להרחיב את הלחץ הכלכלי על בריטניה לשנות את מדיניותה בא"י ולחזק את התודעה בדעת הקהל העולמית בדבר צדקתו של העם היהודי לעליית יהודים , התיישבותם במולדתם וזכותם לעצמאות במולדת.
- נסיון לפגוע בתשתיות הימיות הבריטיות על מנת לסכל את משימתם של הבריטים למנוע עליית ניצולי שואה לארץ.

להלן הפעולות המופיעות במפה

- "ליל הרכבות" – פגיעה בתשתית מסילות הברזל המנדטוריות ברחבי הארץ. באוקטובר 1945, חיבלו לוחמי הפלמ"ח ברשת מסילות הברזל, ב-153 מקומות שונים ברחבי הארץ. המבצע התבצע בכל רחבי הארץ והופעלו בו כל יחידות הפלמ"ח.
- "ליל הגשרים" – בפעולה זו ניסו יחידות פלמ"ח להביא לפיצוץ 11 גשרים המובילים אל ארץ-ישראל ובתוכה. פעולה זו הביאה לפגיעה קשה ביוקרה הבריטית ולשינוי במדיניות תגובתה כלפי המרד ביישוב.

ב. מאבק בתחום ההתיישבות- מטרות:

- להיאבק במדיניות הספר הלבן השלישי אשר הגביל מאד את העלייה היהודית ובחוק הקרקעות שנחקק ב-1940 שמנע רכישת קרקעות על-ידי יהודים.
- ההתיישבות נועדה לקבוע עובדות בשטח – להרחיב את מעגל ההתיישבות ועל-ידי כך לקבוע את גבולות המדינה העתידיים.
- להתיישבות היו גם שיקולים אסטרטגים – היא באה לתת מענה לצורכי ביטחון ולמנוע ניתוק של ישובים מבודדים.

פעולות בתחום ההתיישבות

העלייה לביריה – היאחזות פלמ"ח מצפון לצפת שהיתה לאבן דרך ולסמל של המאבק העברי בזכות להתיישב על אדמתו. הצבא הבריטי סילק מהמקום את חברי היאחזות אך ההגנה ראתה בכך תקדים לעקירת יישוב, והחליטה להעלות "ביריה חדשה", ללא שימוש בנשק. למבצע ההתיישבות גויסו אלפי חברי תנועות נוער, חניכי גדנ"ע, תלמידים ומתיישבים ממקומות שונים ברחבי הארץ. למרות סילוקם הראשוני ע"י הבריטים, עלו שוב למקום מאות מאנשי צפת וראש-פנה. משעמדו הבריטים על עוצמת ההתנגדות היהודית ומשנוכחו בעקשנות העולים לדבוק במקום, נסוגו הבריטים, פינו את הנקודה והתירו שהיית 20 איש במקום.

רכישת קרקעות – היישוב היהודי רכש קרקעות רבות כתגובת נגד לחוק הקרקעות שפירסמה בריטניה בשנת 1940 ואשר הגביל את ההתיישבות היהודית לשטח שלא עלה על 5% משטחה של ארץ-ישראל. ראשי היישוב האמינו כי יש לעצב את גבולות המדינה היהודית באמצעות רכישה והשתלטות על קרקעות תוך יישובן המהיר. במסגרת זו עובו ההתיישבויות בשרון, בגוש עציון ובעמק החולה ובסך הכל הוקמו כ-50 ישובים חדשים.

הקמת 11 הנקודות (היישובים) בנגב –בן-גוריון ביקש להכליל את הנגב בכל תכנית חלוקה של הארץ. הנגב נתפס כמקום בו יוכלו מיליוני העולים להתיישב. התכנית היתה לקבוע עובדות בשטח באמצעות הקמת נקודות יישוב. בלילה אחד הוקמו 11 ישובים בנגב. שלטון המנדט השלים עם קיומם של ישובים אלה. מבצע זה ביטא את הנחישות של היישוב העברי להתיישב בכל מקום ברחבי הארץ, לקבוע עובדות בשטח תוך נסיון לעצב את גבולות המדינה היהודית העתידית.

א. הנסיבות והגורמים שהביאו את בריטניה להעביר את שאלת ארץ ישראל לאו"ם
לחץ מצד ארצות-הברית – בריטניה נפגעה מאוד לאחר מלחמת העולם הראשונה ואיבדה ממעמדה הבינלאומי לטובת שתי המעצמות החדשות – ארצות-הברית וברית-המועצות. בריטניה היתה תלויה בסיוע הכלכלי ובתמיכה המדינית של ארצות-הברית ולכן, לא יכלה לעמוד בלחץ האמריקאי כפי שבא לידי ביטוי בדרישתו של הנשיא טרומן, להעלות לארץ-ישראל את עקורי השואה ולהקים עבורם מדינה יהודית – דרישה שמשמעותה סיום המנדט הבריטי.

נטל כלכלי – מלחמת העולם השנייה הביאה לגרעון עצום בתקציב משרד האוצר הבריטי. השליטה של הבריטים במושבות השונות היוותה נטל כלכלי על קופת האוצר. בבריטניה גברו הקולות להתרכז בפתרון המשבר ובקיצוץ נטל אחזקת החיילים במקומות שונים בעולם. לכן, החליטה ממשלת בריטניה לוותר על שליטתה במושבות רבות מעבר לים ובכללן השליטה בארץ-ישראל.

לחץ בינלאומי לסיום המנדט – ממשלות העולם ובעיקר זו האמריקאית גילו הבנה למצוקה של עקורי השואה, אשר ביקשו לעלות לארץ-ישראל ולהקים בה את מולדתם. פרשת אניית אקסודוס סוקרה בתקשורת בהרחבה והגבירה מאוד את הלחץ על בריטניה לסיים את המנדט הבריטי. בריטניה הצטיירה כגורם כובש, אשר לא בחל באמצעים על מנת לדכא כל נסיון של עקורי השואה לעלות ארצה.

התגברות המאבק של היישוב היהודי בארץ-ישראל – בריטניה לא הצליחה לדכא את פעילות תנועת המרי העברי והמאבק המתמשך של ארגוני האצ"ל והלח"י. מאבק זה גרם לנפגעים רבים בקרב הכוחות הבריטיים ולהתגברות המרמור בדעת הקהל בבריטניה, בדבר שיבת הבנים הביתה. מפלגות האופוזיציה ודעת הקהל לא הבינו מדוע בריטניה ממשיכה לשלוט בארץ-ישראל כאשר הכוונה היתה למסור את השליטה בארץ-ישראל לידי הערבים (מדיניות הספר הלבן משנת 1939).

פיחות בחשיבותה של תעלת סואץ – השליטה הבריטית בא"י נועדה מלכתחילה לשמור על תעלת סואץ – העורק הראשי להודו. בשנת 1947 הכריזה בריטניה כי היא מוותרת על שליטתה בהודו ומכאן שחשיבותה של תעלת סואץ פחתה באופן דרמטי.

ב. שתי המעצמות ניהלו מלחמה קרה שבמסגרתה ביקשה כל מעצמה להרחיב את אזורי השפעתה בעולם ומנגד לבלום מגמה דומה של יריבתה. ארה"ב ידעה היטב שברה"מ שואפת לדריסת רגל במזרח התיכון באמצעות תמיכה בתכנית החלוקה. כלומר ברה"מ ביקשה להפוך את המדינה היהודית למעין מדינת חסות לשם מימש שאיפותיה האסטרטגיות באזור תוך סילוק בריטניה מאזור תעלת סואץ. הנשיא האמריקאי, טרומן ביקש למנוע מזימה זו ותמך אף הוא במדינה היהודית על מנת לצרפה לגוש הדמוקרטי.

תגובת ערביי א"י לתכנית החלוקה

ערביי ארץ-ישראל דחו את התכנית על הסף, הכריזו על שביתה כללית ופתחו במלחמת אזרחים כלפי היישוב היהודי. הם סרבו לכל פשרה טריטוריאלית והיו נחושים להוכיח לאו"ם ולמעצמות כי המדינה היהודית לא תוכל לשרוד כלכלית וצבאית, וכך ביקשו לרוקן מתוכן את תכנית החלוקה. **מדינות ערב** התנגדו גם הן לתכנית החלוקה. הן מסרו הצהרה באמצעות הליגה הערבית (ארגון בין-ערבי שפעל לשם תיאום ושיתוף פעולה בין מדינות ערב) לרכז צבא מתנדבים שיפעל לעזרת ערביי ארץ-ישראל.

שאלה מספר 9:

א. שלושה קשיים של היישוב היהודי בשלב א' של מלחמת העצמאות:

- שליטה של הערבים בצירים המרכזיים לירושלים וניתוקה של הבירה מהשפלה
- טרור ערבי נרחב שכלל התקפות של הכנופיות בערים מעורבות וירי על מרכזי אוכלוסייה ובכלל זה ירי על תחבורה ציבורית.
- רבים מן הישובים היהודיים היו פזורים בגושי התיישבות קטנים ומבודדים מן המרכז היהודי בשפלת החוף.

ב. תכנית ד' מעבר ממגננה להתקפה (מרץ 1948)

תכנית של מעבר ממגננות מקומיות להתקפות יזומות ומתוכננות על פי סדר עדיפות צבאי ומדיני, הוכנה במפקדה הארצית של "ההגנה". הדבר דרש יכולת ארגונית, ריכוז לוחמים בחזיתות ספציפיות והוצאתם לשם כך מחזיתות אחרות. **במסגרת תכנית זו כבשו היהודים את כל שטחי המדינה העברית.** ערים חשובות כמו יפו, טבריה, חיפה וצפת שוחררו. הגליל המערבי והמזרחי נכבשו לחלוטין. הדרך לנגב נפתחה, ובסיסים חשובים בדרך לירושלים נכבשו בידי ההגנה. **במסגרת תוכנית ד', נוצר רצף**

טריטוריאלי מהצפון עד לפאתי הנגב וכן נכבשו משלטים (אזורים אסטרטגים) חשובים בדרך לירושלים.

תוצאה נוספת של האסטרטגיה החדשה הייתה התמוטטות של המערך הערבי, שבניגוד לצד היהודי לא היה מאורגן כראוי – חלק ממנהיגיו נמלט או נהרג בקרבות.

שאלה מספר 10:

א. על פי הקטע התפיסה הינה "כור היתוך"

הביטוי 'כור היתוך' מתייחס למדיניות ממשלת ישראל בשנותיה הראשונות, ולפיה העולים מתפוצות ישראל יתאימו עצמם לכלל האומה הישראלית המתחדשת שסימלה המייצג הוא דמות הצבר. המטרה הייתה התאמת העולים החדשים, מכל הארצות, למודל היהודי החדש המבטא בתרבותו, בעיסוקיו ובהופעתו את המהפכה הציונית, שעמדה בניגוד לכל מה שהזכיר וסימל את היהודי בגולה. **הכוונה הייתה לסלק את חוליי הגלות ולהניח יסודות לחברה יהודית חדשה ובריאה שתקום בארץ ויצירת הזהות הלאומית אחידה.** השיח בתרבות הישראלית הדגיש את מוטיב דמות הצבר, הודגשה גבורת הלוחמים והגשמת קיבוץ הגלויות במדינת ישראל. תומכיה של גישה זו ובראשם בן-גוריון הסבירו כי **במציאות הבטחונית כלכלית של אותה תקופה (שנותיה הראשונות של במדינה) לא היתה ברירה אלא לנהל מדיניות של כור היתוך שעיקרה יצירת אומה חזקה אשר תוכל התקיים כאומה חזקה בעלת זהות אחידה, ערכים משותפים כמבחן לחוסנה הלאומי של החברה והמדינה.**

ב. **גישת "הרב תרבותיות"** שונה בתכלית. במרכזה עומד הרעיון שחברת מהגרים בנויה מתרבויות שונות. בגישת הרב תרבותיות, הקבוצות השונות שומרות על זהותן, המנהגים, האמונות, והשפה שלהן אך יחד עם זאת מאוחדות בזהותן הלאומית. יש כאן ביטוי לתהליך מעבר מתרבות שמעמידה במרכז את האומה הנבנית ואת הערכים הלאומיים המשותפים, לתרבות שמעמידה במרכז את הפרט ומבטאת פלורליזם תרבותי. מתנגדי גישה זו טוענים כי מפוררת את הלכידות החברתית ומעניקה לגיטימציה לקיומן של תרבויות שונות אגב החלשת חוסנה הלאומי של החברה.

מהם הגורמים למעבר לחברה רב תרבותית ?

- תהליכים כלליים שהתרחשו במדינת ישראל ובעולם המערבי – העמדת היחיד וצרכיו במרכז, החליפה את תחושת החברה המגויסת הנלחמת על עצם קיומה, והאינדיבידואליזם (היחיד) שהחליף את הקולקטיביזם.
- מגוון אמצעי התקשורת וזמינותם – תופעה המאפשרת לעולה לשמור על קשריו התרבותיים עם ארץ מוצאו.
- ההכרה שגם בלי הניסיון להאיץ את קליטת העולים, תוך מספר דורות ישתלבו העולים הצעירים בחברה הכללית, יעשירו אותה ויראו עצמם חלק בלתי נפרד ממנה.

שאלה מספר 11:

א. הגורמים לתהליך הדה קולוניזציה :

גורם אידיאולוגי: העמים שחיו תחת השלטון הקולוניאלי נחשפו לתרבות ולרעיונות אירופאים, והחלו לפתח תודעה לאומית עצמית הן בשל השפעות אלה והן כתוצאה מהתנאים הקשים תחת השלטון הזר.

גורם פוליטי – מעצמות אירופה השחקניות הראשיות בעולם לפני מלחמת העולם השנייה, איבדו מאוד מכוחן בעקבות המלחמה, והחל עידן חדש, עידן שתי המעצמות ארה"ב וברית"מ. הללו החלו להיאבק ביניהן על-אזורי השפעה בעולם. אי לכך לכל אחת מהן היה אינטרס לתמוך במתן עצמאות לארצות השונות, בתקווה שהמדינות החדשות תצטרפנה למחנה הנתון להשפעתן, וכן כדי לבלום את סכנת התפשטותה והשפעתה של המעצמה האחרת.

גורם כלכלי- ירידה ברווחיות המושבות : היתרונות הכלכליים שהפיקו המעצמות מהשליטה במושבות התבססו על הבלעדיות שהייתה להן בהפקת התוצרת ובמסחר עם המושבות. בעידן בו הגלובליזציה הלכה והתבססה, תפסה התחרותיות והשוק הפתוח החופשי את מקום הבלעדיות ורווחיות המעצמות הצטמצמה.

ב. השפעות תהליך הדה-קולוניזציה – מאחר וכאמור יהודי ארצות האסלאם קשרו עצמם בשלטון הקולוניאלי, הרי שתהליך הדה קולוניזציה היה בעל השלכות על חיי היהודים. אחד הביטויים של הדה-קולוניזציה היה התרחקות מהתרבות-המערבית שהביאו עמן המדינות הקולוניאליות. היהודים, אשר אמצו בדרך כלל תרבות זו, מצאו עצמם עתה בסביבה תרבותית אחרת, התרבות הערבית שהשתלטה בהדרגה על הוויית החיים בארצות השונות (שפה, לבוש מנהגים, תרבות שלטון).

היהודים זהו כאמור כתומכי המשטר הקולוניאלי התוצאה הייתה העמקת השנאה ליהודים והתגברות הפעילות נגדם. עם זאת היו גם יהודים (מעטים) שתמכו בתהליכי הדה קולוניזציה מסיבות אידיאולוגיות (האמונה בזכות ההגדרה העצמית) ומתוך הנחה שמדינות הלאום

שתוקמנה תהיינה דמוקרטייות ותבטחנה את הקיום היהודי בתוכן. המאבק לשחרור לאומי מיתן בשלבים מסוימים מגמות אנטי יהודיות מתוך הנחה של התנועות הלאומיות כי פגיעה ביהודים עלולה לפגוע בתדמיתן ולעכב את השגת העצמאות, אך לאחר השגת העצמאות הותר הרסן ותהליך הרחקת היהודים מהחברה והפגיעה בהם הגיע לשפל חסר תקדים.

א. הדגמה בתוניסיה: פעילות נגד האוטונומיה היהודית בתוניסיה

- בשנים 1956-1957 פורקה הפדרציה הציונית(ארגון הגג של כל המוסדות הציוניים) בפקודת השלטון, הופסק שידור הרדיו השבועי בנושא יהדות ברדיו תוניס. ועד הקהילה היהודית וכל האגודות ומוסדות התרבות והספורט בוטלו.
- בוטלה פעילותו של בית הדין הרבני, הרובע היהודי נהרס במסווה של מלחמה בשכונת עוני ושטח בית העלמין היהודי הופקע "לטובת הכלל".
- פרשת בירזטה בעת המאבק הצרפתי – תוניסאי ב1961 מתוך חשש לגורל כמאה יהודים שחיו בעיר הוחלט על פינוי היהודים ממנה. בשיתוף פעולה בין נציגי הסוכנות היהודית והמוסד לתפקידים מיוחדים לבין הצבא הצרפתי פונו היהודים מן העיר. מאורעות ביזרט האיצו את יציאת היהודים מתוניסיה.

שאלה מספר 12:

א. מדוע ישראל הופתעה בפרוץ מלחמת יום הכיפורים?

- מלחמת ששת הימים הסתיימה בניצחון ישראלי מוחץ והביאה לכך כי ישראל חשה כי היא חזקה יותר ממדינות ערב. לכן התקיימה בארץ הרגשת זלזול ביכולת הצבאית של צבאות ערב והערכה כי לא יוכלו לשקם את כוחם במשך זמן רב.
- מערך מודיעין המשוכלל שבנתה ישראל אמור היה לספק התראה מספקת (של מספר ימים) במקרה של פרוץ מלחמה, כדי שניתן יהיה לגייס את כוחות המילואים. מערך המודיעין המשוכלל אכן הזרים ידיעות על הכנות מצרים וסוריה למלחמה, אך הידיעות לא פורשו נכון ולמעשה נכשל המודיעין בכך שלא סיפק בזמן התראה על המלחמה המתקרבת. טעותו של המודיעין הישראלי נבעה מהנחת היסוד המכונה ה"קונספציה", שטענה כי מצרים לא תצא למלחמה נגד ישראל לפני שתשלים את בניית כוחה, בעיקר את חיל האוויר שלה, כלומר הערכת המודיעין היתה כי מלחמה לא תהיה צפויה לפני שנת 1975.
- לאור הצלחתו המרשימה של חיל האוויר של ישראל במלחמת ששת הימים, המשיכה ישראל לבנות חיל אויר חזק ביותר, והאמינה כי חיל האוויר יוכל להכריע את המלחמה העתידית בכח העליונות האווירית שלו.
- קו בר-לב שהיה קו ביצורים תרם לתחושת השאננות. מיד עם תחילת המלחמה הסתבר כי קו המעוזים נפרץ ותוך מספר ימים הוא נכבש ע"י המצרים למעט מעוז אחד.
- המצרים הסוו את הכנותיהם למלחמה ונקטו באמצעי הטעייה כדי להסתיר את כוונותיהם. הם נקטו בפעולות הונאה והטעייה: תרגולים שגרתיים וסדירים כדי להסוות את ההכנות למלחמה, שחרור כוחות מילואים, יצירת אווירת שאננות של חיילים שהסתובבו ללא חגור ודגו בתעלה, רישום חיילים לנסיעה למכה, פרסום ידיעות לכך שמצרים אינה מוכנה למלחמה.

השפעת ההפתעה על ישראל עם פרוץ המלחמה

- הצבאות של סוריה ומצרים זכו להישגים צבאיים ניכרים: הצבא הסורי שטף את רמת הגולן והצבא המצרי חצה בקלות את התעלה.
- בימים הראשונים לחמו כוחות הסדיר המצומצמים כנגד כוחות ערביים גדולים בהרבה ומכאן האבידות הרבות והלם ההפתעה ואי המוכנות בימים הראשונים.
- מיד עם תחילת המלחמה הסתבר כי קו המעוזים נפרץ ותוך מספר ימים הוא נכבש ע"י המצרים למעט מעוז אחד.
- כוחות המילואים לא גויסו בזמן וכך נהנו הערבים מיתרון מספרי בולט בימים הראשונים וניצלו את חוסר ההתארגנות הישראלית להישגים צבאיים.
- בצד הישראלי שרר בלבול, הלם, וחוסר אונים בשל תנאי הפתיחה הבעייתיים של המלחמה.

ב. השפעות המלחמה

בתחום החברתי (השפעה על החברה הישראלית):

1. הופעת תנועות מחאה, אשר אנשיהן היו קצינים וחיילים שחזרו מן המלחמה. המוכר ביותר סרן מוטי אשכנזי אשר במלחמה מלא תפקיד של מפקד מעוז "בודפשט" בצפון התעלה, המעוז היחיד שלא נפל בידי המצרים. תנועות המחאה קיימו הפגנות וקראו להתפטרות הממשלה ואישי מפתח בה.
2. תחושות קשות של אבל ושכול- מסק ההרוגים היה גדול מאד (2800 חיילים) והחברה הישראלית התאבלה על בניה שנפלו. הטיפול בנושא השבויים והנעדרים הביא לתחושות של חוסר אונים בחברה הישראלית. נושאים כאובים אלו הפכו למרכזיים בציבור הישראלי. הוקם מרכז מיוחד לאיתור שבויים ונעדרים ונעשו מאמצים רבים בשנים הבאות להתחקות על גורלם של הנעדרים.

בתחום הכלכלי:

1. המלחמה עלתה לישראל סכום של שנת תל"ג (תוצר לאומי גולמי) והחוב החיצוני של ישראל הגיע לממדים כאלה שהיא נזקקה למיליארדי דולרים של סיוע כלכלי אמריקני מדי שנה. עקב המחיר הכבד של המלחמה בנשק והנזק הכלכלי הכבד - גברה תלותה של ישראל בסיוע צבאי, כלכלי ודיפלומטי מצד ארה"ב.

